

Om minnen av mission i Zimbabwe

Vad säger minnen från Svenska kyrkans mission i Zimbabwe¹ om hur relationer mellan lokalbefolkningen och missionärerna tog sig uttryck? Och vad säger dessa minnen oss idag? Kristina Helgesson Kjellin skriver här om ett aktuellt forskningsprojekt inom vilket tidigare missionärer intervjuas om sina minnen av Svenska kyrkans mission i Zimbabwe.²

Den 8 juni 1900 beslutade Svenska kyrkans missionsstyrelse att ett nytt missionsfält skulle öppnas i dåvarande Rhodesia, sydost om staden Bulawayo. Landet kontrollerades av British South Africa Company under Cecil Rhodes ledning. I Rhodesia kunde Svenska kyrkan få möjlighet att grunda en luthersk kyrka i ett geografiskt sammanhållet område, vilket man hade drömt om.³ Dessa första missionärer och de missionsstationer som de började bygga upp utgjorde startskottet för den lutherska kyrkan i Zimbabwe, Evangelical Lutheran Church in Zimbabwe (ELCZ).⁴

Sedan 1903 har cirka 300 missionärer – diakoner, präster, lärare, sjuksköterskor och läkare – varit utsända av Svenska kyrkan för att arbeta i Zimbabwe. Från 1920-talet och framåt växte missionen och nya missionsstationer tillkom. 1962 blev kyrkan självständig, men det skulle dröja ända till 1975 innan kyrkan fick sin första zimbabwiske biskop, J C Shiri. Förhoppningen att ELCZ skulle kunna bli ekonomiskt oberoende var, med tanke på den svåra situationen i landet, ett önsketänkande. I själva verket skulle beroendet av ekonomiskt stöd från den svenska missionen fortsätta vara stort också efter självständigheten.⁵ Den sista missionären lämnade Zimbabwe 2009, drygt hundra år efter att de första missionärerna flyttade dit.

Det sammanhang som missionärerna verkade inom behöver förstås i relation till den koloniala maktordning som dåvarande Rhodesia präglades av, samt den förändring som Zim-

babwes självständighet innebar för invånarna, för kyrkorna, för landet som helhet, liksom för missionärerna. Denna förändring – från brittisk koloni till självständig nation – formade relationer mellan individer, påverkade kyrkornas roller i samhället, liksom missionärernas roller och positioner. Samtidigt innebar inte självständigheten nödvändigtvis att invandrade roller och positioner förändrades, vilket framkommer i intervjumaterialet för den aktuella studie som den här artikeln bygger på.

I den här artikeln ger jag några korta glimtar ur intervjumaterialet som visar på hur relationerna mellan missionärerna och lokalbefolkningen tog sig ut vid missionsstationerna under olika tidsperioder från 1950-talets början fram till början av 2000-talet. De minnen och perspektiv som återges är missionärernas. Vad de zimbabwier som missionärerna kom i kontakt med tänkte och tyckte framgår inte utifrån intervjumaterialet.

Berättelser om närhet och distans

I början av 1950-talet kom Margareta till dåvarande Rhodesia.⁶ Hon var 22 år gammal och hade aldrig tidigare varit utomlands, men drevs av en längtan ut i världen. Nu skulle hon arbeta som lärare för de svenska missionärsbarnen på Mnene missionsstation. Det sammanhang som Margareta kom till var en på många sätt svensk koloni, med svenska präster, läkare, sjuksköterskor och lärare. På missionsstationen var också ett antal afrikaner anställda. Det var som ett eget litet samhälle. Hon beskriver en

hierarkisk ordning som rådde i det hushåll som hon skulle ansvara för, där missionären var den som bestämde, men där det även fanns en rangordning mellan de lokala kvinnorna anställda i hushållet. Hon berättar att hon minns det som en fin och harmonisk tid, men att det var underförstått att de inte skulle umgås för mycket med lokalbefolkningen.

Politiskt hade ett motstånd mot den rådande kolonialregimen alltmer börjat ta form i landet, men som hon minns det så var det inga motsättningar mellan missionärerna och lokalbefolkningen som kom till uttryck vid missionsstationen: ”De var ett snällt folk, ett gott folk, de skrattade. Men vad de tänkte och tyckte, det vet jag inte. Det är inte så lätt att säga. Men de visade inte några politiska motsättningar och sådant där. Vi pratade inte om det på missionen. Och de visste var de hade oss. Vi hade en god tid. Det var en fin tid, när jag var där.”

Hon minns ett tillfälle där flera av missionärerna satt vid en brasa tillsammans med ett par av de lokala lärarna som undervisade missionärerna i karangaspråket. Plötsligt steg den närmaste grannen, en lokal vit farmare in genom dörren. Han blev inbjuden att dricka té med dem och då, utan att ett ord sades, smög de båda afrikanska lärarna ut ur rummet. Det var otänkbart att de skulle vara kvar i rummet och dricka té tillsammans med den lokala farmaren. Däremot gick det bra att missionärerna och de afrikanska lärarna satt vid brasan tillsammans.

Utifrån Margaretas berättelse tycks det som att relationerna mellan mis-

sionärerna och lokalbefolkningen på Mnene missionsstation, tidigt 1950-tal, både präglades av närhet och av distans. Hennes reflektion gällande vad lokalbefolkningen egentligen tyckte och tänkte visar på distansen som rådde mellan dem och missionärerna; man pratade inte om de motsättningar som fanns i landet, eller om de hierarkier som rådde vid missionsstationen.

Ett drygt decennium senare, i mitten av 1960-talet, lämnade Solveig Sverige för att arbeta som missionär. Hon var verksam som sjuksköterska och barnmorska bland annat vid Masase missionsstation. Hon beskriver hur hon kom till en stark svensk gemenskap, samtidigt som hon minns en nära kollegialitet till de afrikanska sjuksköterskorna på missionsstationen. De svenska missionärerna hade varit i landet så pass länge när hon kom, så det fanns upparbetade relationer och som hon upplevde det en acceptans att svenskarna var där. Gemenskapen med de lokala sjuksköterskorna upplevde hon som positiv: ”det kändes väldigt gott och fint.” De bodde och arbetade ihop, men hon berättar att det fanns de bland missionärerna som reagerade negativt på det faktum att hon bodde tillsammans med de afrikanska sjuksköterskorna; det var inte ett självklart umgänge. Annars var segregationen något som hon mest upplevde när hon kom in till städerna, där det på ett tydligare sätt förväntades att man som vit exempelvis inte skulle gå på samma restaurang som den afrikanska befolkningen. Politiskt präglades 1960-talet av allt större oroligheter och motstånd mot den vita regimen. Missionsstationen tycks, ända in på 60-talet, ha varit en plats som i alla fall delvis var separerad från det övriga samhället; de politiska motsättningarna nådde inte dit.

Inbördeskriget intensifierades alltmer och 1976 lämnade missionärerna landet.

I början av 80-talet, när kriget var slut och Zimbabwe hade blivit självständigt, skickade Svenska kyrkan

återigen missionärer till landet. 1984 kom Gunnar och Ester till Zimbabwe, han som präst och hon som läkare. De åkte till Zimbabwe med förhoppningen och tron att det skulle vara möjligt att utveckla en annan typ av samarbete och relation mellan missionärerna och lokalbefolkningen än hur det hade varit innan kriget. Det blev dock snabbt tydligt för dem att det var svårt att bryta de hierarkiska mönster som hade befästs före kriget.

Gunnar berättar: ”Jag hade nog en sådan där bild av att jag kommer och vi är en ny typ av missionärer, jag kommer och är en medarbetare i en ung kyrka som har varit med om ett befrielsekrig. Sedan tror jag vi blev lite tagna på sängen, du [Ester] fick aldrig jobba som underläkare, du var överläkare eller egen läkare hela tiden, och jag blev kyrkoherde. Helt plötsligt hamnade vi i det som hette Village Committee, där vi skulle sitta som ”doctor in charge”, ”pastor in charge” med någon rektor och andra. Och sitta och bestämma eltaxor och regelverk för alla som bodde på denna missionsstation, typ 2 000 pers eller något sådant där. Alltså man hamnade i en ledarposition som vi aldrig hade haft ambitionen att få.”

De minnen som de berättar för mig präglas dels av nära och goda relationer med de olika människor som de arbetade tillsammans med, men också av en känsla av att de aldrig riktigt var accepterade fullt ut. Återigen är det en berättelse om både närhet och distans. De uttrycker att de blev förknippade med den gamla tidens missionärer – ”Gärna ge mycket pengar och framför allt fixa, fixa grejer” - som de inte kände sig bekväma med. De insåg att de representerade något som de inte ville vara förknippade med. De förväntningar som de hade på vilken typ av roller som de skulle ha som missionärer krockade med de förväntningar som fanns på dem i Zimbabwe.

En turbulent tid

Slutligen ett nedslag i början av 2000-talet, då Lars och Anna var

verksamma som missionärer. Det var en turbulent tid med mycket politisk oro i samband med de politiska valen. De berättar om många goda och nära samarbeten med den lokala kyrkan. Samtidigt beskriver de att man inte kom undan de maktdimensioner som kom med missionen, där de enorma skillnaderna i livsvillkoren mellan dem och lokalbefolkningen var påtagliga. Anna berättar om när de valde att lämna landet på grund av att det blev allt farligare för dem som vita att vara kvar: ”Det var jättetuft, för man kände naturligtvis att vi svek. För vi hade alltid den möjligheten att bara pysa ut. Men jag tror att de flesta förstod, för vi hade ändå kämpat på ganska bra.” Lars fyller i: ”Det var en [lokal medarbetare] [...] som sade att han hade uppskattat att jag var där och så hade jag hemskt gärna jobbat med dig vidare, men hade jag varit i dina skor så hade jag gjort likadant.”

Bilden av de olika skorna är talande. De gick på samma vägar, men de olika skorna möjliggjorde vitt skilda livsförutsättningar och vägar vidare, vilket både Lars och mannen var medvetna om.

Det skiljer femtio år mellan Margaretas och Lars och Annas minnen av att verka som missionär i dåvarande Rhodesia/Zimbabwe. Också långt efter Zimbabwes självständighet verkade man i det koloniala systemets efterdyningar. De intervjuade missionärerna upplevde en närhet till de lokala medarbetarna, och flera beskriver också att en nära vänskap många gånger utvecklades. Samtidigt finns det återkommande i intervju-materialet en upplevelse av distans till lokalbefolkningen; en distans som befästes under decennier genom de roller som kom med att vara missionär och lokalbefolkning, givare och mottagare.⁷

Karen Vallgård (2016) menar att det är fruktbart att förstå missionsorganisationer och enskilda missionärer under 1900-talet som ”trådar” i större ”vävar” där maktrelationer var hierarkiska, men där dynamiken kunde variera. Lokala, nationella, koloniala

och globala maktdynamiker samverkade och missionärens ställning och roll i dessa varierade.⁸ Under många år var missionären, förutom någon som kom med ett kristet budskap, en person som kom med kunskap och auktoritet, med lösningar och med pengar; en bild som de jag har intervjuat för den här studien inte identifierade sig med. Man såg snarare sitt uppdrag som att vara en medarbetare i den globala kyrkan, representerande en progressiv kyrka i framkant i kontrast till en kolonial konservativ kyrka. Den egna självbilden krockade ibland med de förväntningar som fanns på dem.

Minnen av mission

”Det finns mycket kraft i minnen”, konstaterar Maja Hagerman.⁹ När jag i intervjuerna har bett de tidigare missionärerna att berätta om hur livet vid missionsstationerna var och hur relationer med lokalbefolkningen tog sig uttryck så är det starka berättelser som jag har fått ta del av. Naturen, dofter och smaker, soluppgångar-och nedgångar, intensiva dagar där upplevelsen av både liv och död var påtaglig, dråpliga händelser, krig och konflikt, fattigdom och brist

en tacksamhet över att få ha varit med om något fantastiskt berikande. Det märks att åren i Zimbabwe – oavsett om de blev få eller många – har satt stark prägel på missionärernas liv.

Vad säger då dessa minnen och berättelser från Svenska kyrkans mission i Zimbabwe? Minnena blir en påminnelse om att det som var ”Svenska kyrkans mission” handlade om tusentals möten och situationer som uppstod, där det var långtifrån självklart hur man skulle agera eller vad som förväntades av en. Minnena visar vidare på makthierarkier som genom decennierna hade etablerats och som var svåra att frigöra sig ifrån. De påminner oss också om allt som vi inte vet: Vad tänkte och kände de två afrikanska lärarna som tyst smög ut ur rummet när den vita farmaren steg in i rummet, som Margareta berättar om? Hur upplevde de lokala sjuksköterskorna gemenskapen vid missionsstationen, som Solveig beskriver? Vad tyckte zimbabwier om att svenskar, så som Gunnar och Ester, förväntades inneha ledarpositioner? Eller vad tänkte den man som sa till Lars att han också skulle lämna landet om han bara kunde?

Svenska kyrkans missionsverksam-

heten som han lärde känna under tiden som missionär. De skickar korta hälsningar och bibelverser till varandra och delar smått och stort. Han berättar att han också på senare år, med en zimbabwier, har kunnat dela det som han upplevde var jobbigt under tiden som missionär, där olika förväntningar krockade. De har båda konstaterat att de önskar att de hade kunnat dela de tankarna med varandra tidigare. Nu, flera decennier och erfarenheter senare, gör avståndet i tid att de kan se på det som var med andra ögon och våga adressera det som var jobbigt. På så sätt blir minnen också något som kan förändras och omtolkas, då nya perspektiv och infallsvinklar tillkommer och en händelse ses i ett delvis nytt ljus. Minnen av mission i Zimbabwe handlar således inte bara om något som hände ”då”, för längesedan, utan bidrar till att skapa mening till nutiden. Kanske kan dessa minnen också hjälpa oss att få upp ögonen för de nutida ”vävar” som vi ingår i och hur våra roller ser ut i dessa.

”Vad säger då dessa minnen och berättelser från Svenska kyrkans mission i Zimbabwe?”

på mat och diesel, sjukdomar, stark gemenskap både mellan missionärer och med lokalbefolkningen, men också stor oförutsägbarhet i det dagliga arbetet är återkommande teman i berättelserna. Det är minnen präglade av mycket glädje och av intensivt arbete. Det är också berättelser om misstag och felbedömningar, om förväntningar som kom på skam och om hierarkier som man ville slippa men som också, ofrånkomligen, innebar fördelar. I berättelserna samsas självkritik med berättelser om stark vänskap och upplevelser av omsorg och

het i Zimbabwe är avslutad, samtidigt som den gemensamma historien fortsätter att påverka samarbeten, relationer och självbilder. Också idag utgör kyrkor och individer ”trådar” i större ”vävar”, där historiska erfarenheter fortsätter att spela roll, men där också nutida makthierarkier tar sig uttryck på olika sätt. Vår postkoloniala samtid är starkt förbunden med 1900-talets erfarenheter. Samtidigt möjliggör avståndet i tid för samtal och nya perspektiv på det som hände. Gunnar berättar att han ofta kommunicerar via WhatsApp med zim-

---

KRISTINA HELGESSON KJELLIN
Docent i kulturanthropologi och verksam
som forskare vid Svenska kyrkans enhet
för forskning och analys.

Referenser

- Hagerman, Maja, *Minnesbrunnen. Om helgon, skullmätare och hotet mot demokratin*, Norstedts, 2022.
- Helgesson Kjellin, Kristina, *Södra Afrika. I Svensk mission och kyrkorna som växt fram*. Lundström, Klas, Ahlstrand, Kajsa, Alvarsson, Jan-Åke och Göran Janzon, red., *Studia Missionalia Svecana CXXII*, Skellefteå: Artos, s. 295-341, 2021.
- Jonsson, Jonas, *Missionärerna. En biografisk berättelse om Svenska kyrkans mission 1874-1974*, Verbum, 2019.
- Söderström, Hugo, Sten Bergman & Tore Bergman, *The History of the Evangelical Lutheran Church in Zimbabwe 1903-2003*. Uppsala: Uppsala stift, 2003.
- Vallgård, Karen, ”Were Christian Missionaries Colonizers? Reorienting the Debate and Exploring New Research Trajectories”, *I Interventions* 18:6, s. 865-886, 2016.

Noter

1. Jag skriver genomgående Zimbabwe, förutom när jag specifikt hänvisar till tiden före självständigheten, då jag istället skriver Rhodesia.
2. Forskningsprojektet heter "Minnen av mission. Svenska missionärens minnen och berättelser gällande sin tid som missionärer i Zimbabwe, utsända av Svenska kyrkan" och genomförs i samarbete med Kajsa Ahlstrand, professor i missionsvetenskap vid Uppsala universitet. I skrivande stund har elva intervjuer genomförts. Intervjuer fortsätter att genomföras under 2023. I forskningsprojektet kombineras semistrukturerade intervjuer med arkivforskning i Svenska kyrkans arkiv.
3. Jonsson 2019: 121ff.
4. Helgesson Kjellin 2021: 305.
5. Gällande SKM:s verksamhet i Rhodesia/Zimbabwe, se Söderström, Bergman och Bergman 2003.
6. Alla namn på missionärerna är fingerade.
7. Missionärerna påpekar i intervjuerna att det ofta i själva verket var de som var mottagarna, att de fick och lärde sig mycket av lokalbefolkningen som de arbetade med. Positionerna "givare" och "mottagare" är således mycket mer komplexa än vad jag i den här texten har utrymme att utveckla resonemang- et kring.
8. Vallgård 2016: 882.
9. Hagerman 2022: 9.

Följ Svensk Kyrkotidning på Facebook

Gå till facebook.com/svenskkyrkotidning och klicka "gilla" för att få kontinuerlig information och uppdateringar om Svenska kyrkans viktigaste kritiska röst.